

«ΤΟ ΠΡΟΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΕΣ»

*Ομιλία τοῦ κ. Ἀγγέλου Μαντᾶ,
Σχολικοῦ Συμβούλου Φιλολόγων,
κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία τῆς ἑορτῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν
στὸν Ἱ. Ναὸ Ἀγίας Παρασκευῆς Πολιοῦχου Χαλκίδος, τὴν 30-1-2014*

Ζοῦμε καιροὺς χαλεπούς, δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία. Ἡ πατρίδα χειμάζεται, ὁ πολίτης ταλανίζεται, ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ πληγώνεται καὶ ταπεινώνεται καθημερινὰ ἀπὸ τὰ λάθη τὰ δικά μας καὶ ἀπὸ τὴ σκληρότητα τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς. Ζοῦμε μιὰ πρωτοφανὴ καὶ δυσπερίγραπτη κρίση, ποὺ δοκιμάζει τὰ ὅρια καὶ τὶς ἀντοχὲς μας. Καθημερινὰ καὶ σὲ ποικίλους τόνους ἀκοῦμε ὅτι ἡ ἔξοδος ἀπὸ τὴν κρίση θὰ ἔρθει μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη. Κι ὅτι γιὰ τὴν ἀνάπτυξη αὐτὴ χρειαζόμαστε ὑψηλὰ ἐπίπεδα παιδείας καὶ ἀνάλογης ποιότητας ἐκπαίδευση.

Κι εἶναι αὐτό, ἀναντίρρητα, μιὰ μεγάλη ἀλήθεια. Δὲν εἶναι ὅμως ὅλη ἡ ἀλήθεια.

Βεβαίως, ἡ οἰκονομικὴ ἀνάκαμψη καὶ ἡ συνδεδεμένη μὲ αὐτὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀνάταση δὲν ἐπιτυγχάνονται χωρὶς παιδεῖα καὶ ἐκπαίδευση. Πάντοτε ἴσχυε αὐτό, ἴσχύει ὅμως κατ' ἐξοχὴν στὶς μέρες μας. Στὴν ἐποχὴ, δηλαδή, κατὰ τὴν ὁποία κυριαρχεῖ ἡ δύναμη τῆς πληροφορίας. Εἶναι πλέον γνωστὸ ὅτι ἡ οἰκονομικὴ δύναμη ποὺ βασίζεται στὴν ἀπόκτηση καὶ τὴν ἀξιοποίηση τῶν πληροφοριῶν εἶναι κατὰ πολὺ σπουδαιότερη ἀπὸ τὴν ἀπλὴ παραγωγὴ προϊόντων. Ἡ γνώση ἐπομένως ἀποτελεῖ προϋπόθεση ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ὅχι μόνο γιὰ τὴν οἰκονομικὴ εὐδοκίμηση ἀτόμων καὶ λαῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν στοιχειωδέστερο προσανατολισμὸ καὶ τὴν ἀδρομερέστερη ἔστω προσαρμογὴ στὸν καινούργιο αἰῶνα. Καὶ εἶναι σωστὴ ἡ ρῆση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «ἡ καλύτερη ἐπένδυση γιὰ μιὰ χώρα εἶναι ἡ ἐπένδυση στὴν παιδεία». Τὸ πρόταγμα τῆς παιδείας προβάλλει λοιπὸν ὡς ἀδήριτη ἀναγκαιότητα γιὰ μιὰ χώρα ποὺ εὐελπιστεῖ νὰ ἀνακτήσει τὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ εὐστάθειά της, καὶ συνάμα τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ τὸν αὐτοσεβασμὸ τῶν πολιτῶν της.

Ὅμως ἡ κρίση δὲν εἶναι μόνο ἐπιχώριο φαινόμενο. Ἡ ξένη εἰδησεογραφία μᾶς βομβαρδίζει κάθε βράδυ μὲ εἰκόνες ἀπόγνωσης καὶ φρίκης ἀπὸ κάθε γωνιά τῆς ὑψηλίου καὶ μᾶς γεμίζει μὲ ἀπελπισία γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπιάς στὸν πλανήτη, γιὰ τὰ περιθώρια διάσωσης τῆς κοινῆς λογικῆς, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν τύχη τῆς ἀνθρωπότητας ὁλόκληρης, στὴν ὕλική της ὑπόσταση, μὲ δεδομένη τὴν ἄλογη καὶ αὐτοκαταστροφικὴ οἰκολογικὴ συμπεριφορὰ τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ὅπου τῆς γῆς. Ζοῦμε,

λοιπόν, μιὰ πολυεπίπεδη κρίση, καὶ κυρίως μιὰ κρίση ποὺ ξεπερνάει τὰ ἔθνικὰ ὅρια καὶ προσλαμβάνει παγκόσμιες διαστάσεις.

Καὶ ἀναρωτιέται κανεὶς: εἶναι ἀρκετὴ ἡ γνώση μὲ τὴ μορφή τῆς πληροφόρησης γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς κρίσης τόσο σὲ τοπικό, ὅσο καὶ σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο; «Ἡ γνώση εἶναι δύναμη» εἶχε πεῖ ὁ Φράνσις Μπέηκον. Ὅμως ποιά γνώση; Ἡ γνώση μὲ τὴ μορφή τῆς ἐξειδικευμένης τεχνικῆς πληροφορίας δὲν εἶναι αὐτὴ ποὺ ἔχει ὁδηγήσει στὰ σημερινὰ οἰκολογικὰ ἀδιέξοδα; Ἡ γνώση μὲ τὴ μορφή τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν πληροφοριῶν καὶ τῆς ἀξιοποίησής τους γιὰ τὴ δημιουργία συγκεκριμένων οἰκονομικῶν μοντέλων, αὐτὴ ἡ γνώση δὲν εἶναι αἰτία τῆς σύγχρονης οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς κατάρρευσης; Τὸ γεγονός ὅτι ἔχουν ἐκμηδενιστεῖ οἱ ἀποστάσεις μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν λεγόμενων τεχνολογιῶν τῆς πληροφορίας καὶ τῆς ἐπικοινωνίας μᾶς δίνει, βέβαια, τὴ δυνατότητα νὰ ἐπικοινωνοῦμε ζωντανά, μὲ ἤχο ἀλλὰ καὶ εἰκόνα, μὲ ἀγαπημένα μας πρόσωπα σὲ ὅλον τὸν πλανήτη. Ἡ ἴδια αὐτὴ δυνατότητα ὅμως εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐπιτρέπει σὲ ἀνθρώπους ἄγνωστους σὲ μᾶς, ποὺ βρίσκονται χιλιάδες χιλιόμετρα μακριὰ μας, νὰ γίνονται ρυθμιστὲς τῆς δικῆς μας ζωῆς, καὶ βέβαια, χωρὶς τὴ θέλησή μας.

Τὸ ἐρώτημα λοιπόν «ποιά γνώση;» μᾶς ὁδηγεῖ στὴ διερώτηση γιὰ τὸ εἶδος τῆς παιδείας ποὺ ἀπαιτεῖται στὶς μέρες μας, γιὰ τὸν προσανατολισμὸ τῆς, γιὰ τοὺς τρόπους τῆς κοινωνικῆς τῆς μεταστοιχείωσης. Σὲ τέτοιου εἶδους θεμελιώδη ἐρωτήματα ἡ ἀπάντηση δὲν μπορεῖ νὰ ἔλθει μόνο ἀπὸ τὴ σπουδὴ τῆς σύγχρονης πραγματικότητας. Αἰταιεῖται διάλογος μὲ τὸ παρελθόν, γίνεται ἀναγκαία ἡ στροφὴ σὲ προγενέστερες μορφές διαχείρισης κρίσεων, καθίσταται πολὺτιμη ἡ φωνὴ τῶν πατέρων. Πρέπει νὰ ρωτήσουμε τοὺς παλιούς γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ προχωρήσουμε πάρα κάτω, ὅπως περίπου θὰ ἔλεγε καὶ ὁ Σεφέρης.

Ὁ τόπος μας ἔχει τὴν εὐλογία νὰ διαθέτει μιὰ πλούσια πνευματικὴ παράδοση, ἱκανὴ νὰ ρίξει φῶς στὰ σκοτάδια τῆς σύγχυσης καὶ τῆς ἀπαισιοδοξίας. Ἰκανὴ ὅχι νὰ ὑποκαταστήσει τὸ παρὸν μὲ τὸ παρελθόν (αὐτὸ θὰ ἦταν ἄτοπο καὶ οὐτοπικὸ συνάμα), ἀλλὰ νὰ ἀρδεύσει τὸ ἄνυδρο ἔδαφος τοῦ σήμερα μὲ τὰ πνευματικὰ νάματα τοῦ χθές. Ἐνὸς χθές ποὺ ἀπλώνεται στὰ βάθη τῶν αἰώνων, ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ τοὺς προσωκρατικούς φιλοσόφους, μέχρι τὶς μεγάλες πνευματικὲς μορφές τοῦ 20οῦ αἰώνα, μὲ τὰ δύο βραβεῖα Νόμπελ στὴ λογοτεχνία. Σ' αὐτὴν τὴν μακρότατη πορεία, ἡ κατεύθυνση καὶ ἡ συνέχεια θὰ εἶχε χαθεῖ, ἂν δὲν μεσολαβοῦσαν κάποιοι φωτεινοὶ σηματοδότες, κάποιοι στύλοι περίλαμπροι, ποὺ στερέωσαν τὸ ἀναγκαῖο γεφύρωμα ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα στὴ νεώτερη μορφή τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Πρόκειται γιὰ τοὺς Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τῶν τεσσάρων πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, τοὺς σπουδαίους καὶ ἀληθινὰ πνευματικούς ἐκείνους ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι μὲ τὴν σοφία καὶ τὴν ἑλληνομάθειά τους, μὲ τὴ

διάκριση καὶ τὴν εὐρύτητα τῶν πνευματικῶν τους ὀριζόντων, κατόρθωσαν νὰ συγκεράσουν τὸ ἀξιακὸ σύστημα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὴ χριστιανικὴ πίστη τους. Κορυφαῖοι ἀνάμεσά τους οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες. Οἱ δύο μεγάλοι Καππαδόκες, Βασίλειος ὁ Μέγας (329-379 μ.Χ.) καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (329-391), καὶ μαζί τους ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (344-407). Στούς τρεῖς αὐτοὺς μεγάλους πατέρες τοῦ 4^{ου} μ. Χ. αἰῶνα ὀφείλεται πρωτίστως καὶ κυρίως ἡ διαχρονικὴ ἀναγνώριση τῆς ἀξίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ μεγαλείου καὶ ἡ κριτικὴ πρόσληψή του ἀπὸ τὸν χριστιανικὸ κόσμον σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Καὶ ἂς μὴ βιαστοῦν οἱ κάθε λογῆς θιασῶτες τῆς νεωτερικότητος νὰ κατηγορήσουν τοὺς Ἑλληνες Ἐκκλησιαστικοὺς Πατέρες γιὰ ἀνθελληνικὴ ἰδεολογία καὶ στάση. Ὅταν μνημονεύουν πατερικὰ χωρία ποὺ κατατάσσουν τοὺς Ἑλληνες μαζί μὲ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς ψευδαδέλφους, στοὺς ἐπίβουλους ἐχθροὺς¹ θὰ πρέπει νὰ ἔχουν ὑπόψη τους ὅτι τὸ ὄνομα «Ἕλλην» στὴ χριστιανικὴ γραμματεία εἶχε τὴ σημασία τοῦ ἐθνικοῦ, τοῦ εἰδωλολάτρη καὶ πολυθεϊστῆ. Καὶ βέβαια, ἡ εἰδωλολατρία δὲν μπορούσε παρὰ νὰ ἀποτελεῖ κίνδυνον γιὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη, σὲ μιὰν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ λατρεία τῶν εἰδώλων εἶναι ἀκόμη ἡ κυρίαρχη θρησκεία τῶν ἐθνῶν, ἡ κυριαρχία τῆς ὁποίας κόστισε τοὺς Χριστιανοὺς ἐκατόμβες θυσιῶν καὶ ποταμοὺς αἱμάτων. Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ μεγάλοι αὐτοὶ πατέρες δὲν ἀπορρίπτουν τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα συλλήβδην, ἀλλὰ καταφάσκουν σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀξιακά, φιλοσοφικά καὶ αἰσθητικά της ἐπιτεύγματα, ἐπιδεικνύοντας ἀξιόλογη διαλεκτικὴ βούληση, τὴν ὁποία ἀρνοῦνται ἢ ἀδυνατοῦν νὰ ἐφαρμόσουν οἱ σημερινοὶ ἀρνητὲς τους, μολονότι οἱ περισσότεροὶ ἐπαγγέλλονται τὸν διαλεκτικὸ ἐπιστημονισμό. Ἡ ὀπτικὴ τοῦ ἄσπρου-μαύρου, ἡ νοοτροπία τῆς ἀποκλειστικῆς διάζευξης καὶ ἡ πρακτικὴ τῶν φοβικῶν ἀποκλεισμῶν εἶναι ἐντελῶς ξένη πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Ἀντίθετα, τὸ παράδειγμά τους ἐνθαρρύνει τὴν κριτικὴ θεώρηση τῆς ἐτερότητας καὶ τὸν διακριτικὸ ἐμπλουτισμὸ τοῦ παρόντος μὲ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος. Ἡ κριτικὴ καὶ ἐπιλεκτικὴ στάση ἀπέναντι στὴν ἀρχαιοελληνικὴ γραμματεία διατυπώνεται εὐγλωττα μὲ τὸ σπουδαῖο ἔργο τοῦ Μ. Βασιλείου *Πρὸς τοὺς νέους*, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, καὶ συγκεφαλαιώνεται στὴν ἐκπληκτικὴ ἐκείνη ἀλληγορία τῶν ἀνθέων καὶ τῶν μελισσῶν.

«Ἀπ' ὅσα μᾶς διδάσκουν οἱ παρὰπάνω, θὰ διαλέγουμε καὶ θὰ παίρνουμε μονάχα ὅ,τι εἶναι ἔπαινος τῆς ἀρετῆς καὶ κατάκριση τῆς κακίας. Γιὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τ' ἄλλα ζῶα, τὰ λουλούδια εἶναι καλὰ μονάχα γιὰ τὸ ἄρωμά τους καὶ τὸ χρῶμα τους. Γιὰ τὶς μέλισσες ὁμως, ὑπάρχει σ' αὐτὰ καὶ κάτι ἄλλο: τὸ μέλι[...]. Οἱ μέλισσες δὲν πετᾶνε σὲ ὅλα τὰ λουλούδια μὲ τὸν ἴδιον τρόπο. Κι ὅπου καθίσουν, δὲν κοιτᾶνε νὰ

¹ Π.Χ. PG 59, 514.

τὰ πάρουν ὅλα. Παίρνουν μονάχα ὅσο χρειάζεται στη δουλειά τους καὶ τὸ ὑπόλοιπο τὸ παρατοῦν καὶ φεύγουν. Ἐτσι κι ἐμεῖς, ἂν εἴμαστε φρόνιμοι, θὰ πάρουμε ἀπ' αὐτὰ τὰ κείμενα ὅ,τι συγγενεύει μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ μᾶς χρειάζεται καὶ τὰ ὑπόλοιπα θὰ τὰ ἀφήσουμε πίσω μας».

Τὸ χαρακτηριστικότερο τεκμήριο τῆς κατάφασης τῶν τριῶν πατέρων πρὸς τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ μία ἀπὸ τὶς πολυτιμότερες ὑπηρεσίες πού αὐτοὶ οἱ στυλοβάτας τῆς χριστιανικῆς πίστεως προσέφεραν στὸν ἑλληνισμὸ εἶναι ἡ στάση πού τήρησαν ἀπέναντι στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Καὶ πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος δὲν εἶναι ἄσχετα πρὸς τὸ περιεχόμενο κάθε λεκτικοῦ γεγονότος. Σὲ κάθε ἐκφραστικὴ πράξη, γλῶσσα καὶ περιεχόμενο εἶναι στενὰ συνδεδεμένα. Ἡ δοξαστικὴ υἱοθέτηση καὶ ἡ δεξιότατη χρῆση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ὡς τοῦ καταλληλότερου μέσου ἑκφρασης τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἶναι τὸ σημαντικότερο τεκμήριο γιὰ τὰ θετικὰ αἰσθήματα τῶν πατέρων πρὸς τὸν πολιτισμὸ ἐκεῖνο πού ἀνέδειξε αὐτὸ τὸ γλωσσικὸ ὄργανο, ἀλλὰ καὶ πού ἀναδείχθηκε, καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ ταυτίστηκε μὲ τὸ ὄργανο αὐτό. Ἡ γλῶσσα ὑποστασιοποιεῖ ὄχι μόνο τὸ ὕφος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἦθος ἑνὸς πολιτισμοῦ. Τὸ ἦθος πού ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα ὄχι μόνο δὲν ἀπώθησε, ἀλλὰ ἐμφανέστατα καὶ ἰσχυρότατα ἔθελε τοὺς πατέρες. Διαβάζοντας τὰ κείμενα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν νομίζει κανεὶς ὅτι ἔχει μπροστά του κλασικὸ κείμενο τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, σὲ κάποια ἀπὸ τὶς πιὸ εὐτυχισμένες στιγμές της. Ἄλλοτε ἡ γλωσσικὴ συγγένεια μᾶς πηγαίνει πιὸ πίσω, σὲ περισσότερο ἀρχαϊκὰ κείμενα:

Οὐρεά σοι καὶ πόντος, ἀτάσθαλε, καὶ πεδίοισι
τέρπη πυροφόροις τετραπόδων τ' ἀγέλαις·
καὶ χρυσοῖο τάλαντα καὶ ἄργυρος εὐγενέες τε
λαῆς καὶ Σηρῶν νήματα λεπταλέα,
πάντα βίος ζωοῖσι· λίθοι δ' ὀλίγοι τε φίλοι τε
τοῖς φθιμένοις.

Ὅχι, δὲν σᾶς διάβασα Ὅμηρο. Εἶναι στίχοι τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφράσει τὰ συναισθήματά του γιὰ τὴν ἀπώλεια ἀγαπημένων του προσώπων γράφοντας τὰ περίφημα Ἐπιγράμματα τοῦ ὄχι ἀπλῶς στὴν κλασικὴ ἀρχαιοελληνικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ σὲ ἄψογα ἐλεγειακὰ δίστιχα καὶ σὲ γλῶσσα πού μᾶς πηγαίνει στὸν Ὅμηρο, σὲ κορυφαῖες σελίδες τῆς τραγικῆς ποίησης, ἀλλὰ καὶ στὸν πατέρα τῆς ἱστορίας, τὸν Ἡρόδοτο, δείχνει ἀπουσία κάθε φοβικῆς ἀναστολῆς καὶ κατάφαση ἑνὸς ὁλόκληρου πολιτισμοῦ, τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ. Ταυτόχρονα ἀποτελεῖ ἀπὸ τὴν ἀπόδειξη

τῆς μεγάλης ἐκτίμησής του καὶ τοῦ θαυμασμοῦ του πρὸς αὐτὴ τὴ γλώσσα, μιὰ γλώσσα ποὺ ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὰ ὅρια τοῦ ἐπικοινωνιακοῦ ὀργάνου καὶ γίνεται κατόρθωμα ἐκφραστικὸ καὶ στίβος πνευματικοῦ ἀγώνα.

Εἶναι ὅμως πολὺ σημαντικὸ νὰ δοῦμε καὶ τὸ πῶς οἱ τρεῖς μέγιστοι φωστῆρες ἐννοοῦσαν τὸν προσανατολισμὸ καὶ τὴ νοηματοδότηση τῆς παιδείας. Ἡ πολὺπλευρὴ παιδεία ποὺ ἀπέκτησαν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες δὲν ἦταν γι' αὐτοὺς μιὰ στεῖρα ἀκαδημαϊκὴ ὑπόθεση. Εἶναι, στὴν περίπτωσή τους, ἄξιος ἰδιαίτερης μνείας ὁ συνδυασμὸς τῆς ἀκαδημαϊκῆς μόρφωσης καὶ καλλιέργειας μὲ τὸν πρακτικὸ βίον καὶ τὶς ἀνάγκες του. Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες δὲν ἦταν διανοούμενοι ἀποκομμένοι ἀπὸ τὸν λαόν. Σπούδασαν πολλὰς ἐπιστῆμες γιὰ νὰ προσφέρουν στὸν συνάνθρωπο. Τὴν πολυσχιδὴ ἐπιστημονικὴ τους κατάρτιση δὲν τὴ χρησιμοποίησαν γιὰ ἀτομικὴ προβολή, ἀλλὰ γιὰ νὰ προσφέρουν στὸν ἀδελφόν τους.

Ὁ Βασίλειος, γιὰ τὸν ὅ ἴδιος, ἱδρύει τὴν περίφημη Βασιλειάδα, μιὰ «πόλη φιλανθρωπίας». Στὴν πραγματικότητά ὀργανώνει τὸ πρῶτο δημόσιο νοσοκομεῖο, στὸ ὁποῖο, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς θαλάμους τῶν ἀσθενῶν, ὑπάρχουν κατοικίες γιὰ τοὺς γιατροὺς καὶ τὸ νοσηλευτικὸ προσωπικόν, καθὼς καὶ εἰδικές πτέρυγες γιὰ λεπρούς καὶ πάσχοντες ἀπὸ ἐπιδημικὰς ἀσθένειες. Συνιστώντας στοὺς ἐπισκόπους τῆς δικαιοδοσίας του, τὴν ἵδρυση παρόμοιων μὲ τὴν Βασιλειάδα ἱδρυμάτων, ὀργάνωσε ἓνα δίκτυο ὑπηρεσιῶν ὑγείας σὲ ὁλόκληρη τὴ Μικρὰ Ἀσία.

Ὁ Χρυσόστομος χτίζει πολλὰ νοσοκομεῖα στὴν Κωνσταντινούπολη, στὰ ὁποῖα ὅπως καὶ ὁ Βασίλειος περιποιεῖται ὁ ἴδιος τοὺς ἀσθενεῖς.

Εἶναι πλέον παραδεκτὸ ὅτι ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Χρυσόστομος εἶναι οὐσιαστικά οἱ ἐμπνευστὲς ἐνὸς δημόσιου συστήματος ὑγείας, ποὺ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἀπλώνεται σὲ ὁλόκληρη τὴν Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. Ὅπως ἔμπρακτα ἀποδεικνύεται, ἡ ἀγάπη, γιὰ τοὺς Πατέρες, δὲν εἶναι θεωρητικὸ κατασκευάσμα, εἶναι καθημερινὸ ἄθλημα καὶ ἔχει κόστος. Εἶναι πράξη ποὺ ἀπαιτεῖ ὑπευθυνότητα καὶ πόθο γιὰ διαρκὴ προσφορά.

Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες στηρίζουν μὲ κάθε τρόπο τοὺς φτωχοὺς, τοὺς κυνηγημένους καὶ τοὺς ἀπροστάτευτους τῆς ἐποχῆς τους. Θεωροῦν αὐτονόητο νὰ θυσιάσονται γιὰ τὸν κάθε ἕναν ἀπὸ αὐτούς.

Στὸ μεγάλο λιμὸ ποὺ ἔπληξε τὴν περιοχὴ του ὁ Βασίλειος στηλιτεύει τὴ δράση τῶν μαυραγοριτῶν, ποὺ θέλουν νὰ πλουτίσουν σὲ βάρος τῶν λιμοκτονούντων συμπατριωτῶν τους, ὀργανώνει συσσίτια γιὰ ὅλο τὸ λαόν προσφέροντας βοήθεια χωρὶς καμιά διάκριση σὲ χριστιανούς, εἰδωολάτρες, Ἰουδαίους καὶ αἵρετικούς σώζοντας χιλιάδες ἀπὸ βέβαιο θάνατο. Ἄλλοτε παρακαλώντας, καὶ ἄλλοτε μὲ δυναμικὸ τρόπο ζητάει ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τὴν ἀπαλλαγὴ τῶν φτωχῶν ἀπὸ τὴ φορολογία, ἐνῶ δὲν παραλείπει νὰ παρέμβει γιὰ τὰ συμφέροντα τῶν ἐργαζομένων στὰ ὄρυχεῖα τοῦ Ταύρου.

Ἡ περιθωριοποίηση τῶν κοινωνικά ἀδύνατων δέν συνάδει μέ το χριστιανικό ἥθος. Κάθε ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ἀνεπανάληπτη προσωπικότητα, εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. «Μὲ ποιὸ δικαίωμα» ἀναρωτιέται ὁ Χρυσόστομος «μπορεῖ κανεὶς νὰ περιφρονεῖ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς τόσο τιμᾷ, ὥστε τοὺς δίνει τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Υἱοῦ του;». Ἡ ἐπιμονή τοῦ μάλιστα νὰ κτίσει τὸ λεπροκομεῖο, ὅχι σέ κάποια ὑποβαθμισμένη περιοχή τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀλλὰ στήν πλουσιότερη συνοικία ἔξω ἀπ' τὴν πόλη, ἐκεῖ πού ζοῦσαν μεγάλοι γαιοκτήμονες καὶ οἱ ὁποῖοι ἔβλεπαν τὴν οικονομική ἀξία τῶν πολυτελῶν οἰκημάτων νὰ μειώνεται λόγω τῆς γειτνίασης μέ τὸ κτήριο αὐτό, ἀποτέλεσε καὶ τὴν ἀφορμή γιὰ τὴν ὀριστική διώξή του, πού θὰ τὸν ὀδηγοῦσε στήν ἐξορία καὶ στὸ βασανιστικό θάνατο.²

Ἡ ἐκ μέρους τοῦ καταδίκη τοῦ πλούτου εἶναι μιὰ διακήρυξη ρηξικέλευθη καὶ θαρραλέα, ὅχι μόνο γιὰ τὴν ἐποχή του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐποχή μας.

Ἀγαπητοί, ἄς μὴ γίνουμε ἀγριότεροι ἀπὸ τὰ ζῶα. Σ' ἐκεῖνα ὅλα εἶναι κοινὰ καὶ κανένα δέν ἔχει περισσότερα ἀπὸ τὰ ἄλλα· ἐσὺ ὅμως ἂν καὶ εἶσαι ἄνθρωπος, γίνεσαι πιὸ ἄσπλαχνος ἀπὸ τὰ θηρία, κλείνοντας ἐρμητικά σὲ ἓνα σπίτι ὅσα τρόφιμα θὰ ἀρκοῦσαν γιὰ νὰ θρέψουν ἀμέτρητους φτωχοὺς.

Ἡ ἀνάρρηση καὶ τῶν τριῶν στὰ ἀνώτερα καὶ ἀνώτατα ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα δέν τοὺς ἐμπόδισε νὰ διατηρήσουν καὶ νὰ διακηρύξουν ρηξικέλευθες καὶ ἐπαναστατικές γιὰ τὴ κοινωνική συμβατικότητα τῆς ἐποχῆς ιδέες τους.

Ἡ κοινωνικὴ φιλοσοφία τους, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ, εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἀνθρωπισμό καὶ ἀπὸ αἶσθημα δικαιοσύνης, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν ζητούμενο γιὰ ὅλες τὶς ἐποχές καὶ φυσικά καὶ γιὰ τὴ σημερινή. Γιὰ τὸ πόσο μακριὰ ἀπὸ τὰ συνήθη κοινωνικά στερεότυπα βρίσκεται ἡ σκέψη τῶν πατέρων, εἶναι ἐνδεικτικό τὸ παρακάτω κείμενο τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ (Λόγος ΛΖ' 6-7).

Σχολιάζοντας τὴ διαφορετικὴ καὶ ἄνιση ἀντιμετώπιση τῶν δύο φύλων στὴν περίπτωση τῆς μοιχείας, καταδικάζει τὴν σὲ βάρος τῆς γυναίκας νομοθεσία ὡς ἐξῆς:

² Γιὰ τὸ πρωτοποριακὸ καὶ διαχρονικὸ κοινωνικὸ μήνυμα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν βλ. καὶ Ἀνδρέα Ἀργυρόπουλου, *Τὸ ἐπαναστατικὸ μήνυμα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, ἔκδ. Σειρὰ Ἑξοδος στὴν Κοινωνία καὶ τὴ Ζωή, ἀπὸ ὅπου ἔχουν ἀντληθεῖ πολλὰ ἀπὸ τὰ προηγούμενα στοιχεῖα.

«Δὲν δέχομαι αὐτὴ τὴ νομοθεσία, δὲν ἐπαινῶ τὴ συνήθεια. Αὐτοὶ ποὺ νομοθέτησαν ἦταν ἄντρες, γι' αὐτὸ καὶ ἡ νομοθεσία ἦταν ἐναντίον τῶν γυναικῶν, [...]».

Ὅμως οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες στάθηκαν καὶ μεγάλοι παιδαγωγοί. Βέβαια, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι ἀναφερόμαστε σὲ μιὰν ἐποχὴ ποὺ ἀπέχει ἀπὸ τὴ σημερινὴ δεκαεπτὰ σχεδὸν αἰῶνες. Παρ' ὅλα αὐτά, πολλές ἀπὸ τὶς παιδαγωγικὲς τοὺς ἀντιλήψεις μοιάζουν σὰν νὰ βγαίνουν ὄχι μέσα ἀπὸ κείμενα τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνα, ἀλλὰ ὅτι περιέχονται σὲ συγγράμματα τῶν παιδαγωγῶν τοῦ εἰκοστοῦ καὶ τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου αἰῶνα. Σταχυολογοῦμε μερικὰ μόνο ἀπὸ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τοῦ ἔργου τους, ποὺ φανερώνουν πόσο σύγχρονες εἶναι οἱ παιδαγωγικὲς ἀντιλήψεις τους.

Ἐνα ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀληθινοῦ δασκάλου εἶναι νὰ στέκεται δίπλα στὸ μαθητὴ μὲ κατανόηση καὶ συναντίληψη τῆς θέσεώς του. Ἡ κατανόηση τῶν δυσκολιῶν τῶν μαθητῶν καὶ ἡ προσαρμογὴ τῆς διδασκαλίας στὶς δυνατότητες τῶν ἐκάστοτε διδασκομένων, θεωρεῖται βασικὴ ἀρχὴ τῆς Νέας Ἀγωγῆς τοῦ 20οῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ τωρινοῦ αἰῶνα. «Ἐνσυναίσθηση» εἶναι ὁ μοντέρνος ὅρος, συνηθέστατος σὲ ὅλα τὰ σύγχρονα παιδαγωγικὰ συγγράμματα. Ἀκοῦστε ὅμως πόσο παραστατικότερα καὶ ἐπιγραμματικότερα τὸ διατυπώνει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος:

«διδάσκαλος σοφίας πεπληρωμένος παιδίοις ψελλίζουσι **συμψελλίζει**, καὶ ὁ ψελλισμὸς οὐ τῆς ἀμαθίας τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ τῆς κηδεμονίας τῆς πρὸς τοὺς παῖδας ἐστὶ τεκμήριον».

Ὁ σοφὸς δάσκαλος, δηλαδή, δίπλα στὰ παιδάκια ποὺ ψελλίζουν, ψελλίζει καὶ αὐτός, κατεβαίνει στὸ ἐπίτεδό τους, γιὰ νὰ τὰ βοηθήσει.

Τὸ πλησίασμα τοῦ μαθητῆ, ἡ διαρκὴς ἐνίσχυση καὶ καθοδήγησή του εἶναι βασικὲς διδακτικὲς πρακτικὲς.

«Οἱ παιδαγωγοί, λέγει ὁ ἴδιος πατέρας, «πρέπει νὰ κάνουν τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πράγμα ποὺ κάνουν καὶ οἱ δάσκαλοι τῆς κιθάρας, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ πιάσουν τὰ δάκτυλα τῶν μαθητῶν τους, τὰ πλησιάζουν μὲ ἡρεμία στὶς χορδὲς καὶ τοὺς διδάσκουν νὰ χτυποῦν μὲ προσοχή, ὥστε ν' ἀποκτήσουν τὴν κατάλληλη πείρα».

Ἡ διδασκαλία δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται στὴ λεκτικὴ παράδοση καὶ στὴ νεφελώδη θεωρία, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχει καὶ ἐποπτικότητα:

«Τὸν δὲ παιδεύοντα, οὐ διὰ ρημάτων μόνον, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων παιδεύειν χρή», λέγει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος.

Κατὰ τὸν Βασίλειο ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ εἶναι μιὰ εὐχάριστη διαδικασία. Ἡ διδακτέα ὕλη καὶ ἡ διδακτικὴ μέθοδος ὀφείλουν νὰ εἶναι τέτοιες ὥστε ἡ διδασκαλία νὰ διεξάγεται «μετὰ τερπνότητος καὶ ἀνέσεως ἀλύπως καὶ ἀπροσκόπως».

Καὶ οἱ ποινές, ὅταν παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἐπιβληθοῦν, πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογες μὲ τὸ παράπτωμα. Κάθε φορὰ θὰ πρέπει νὰ ἐξευρίσκεται «τὸ μέτρον καὶ ὁ τρόπος τῆς ἰάσεως». Κατὰ τὸν Βασίλειο ἡ παιδαγωγικὴ ἀντιμετώπιση τῆς μαθητικῆς παραβατικότητος εἶναι μιὰ σοβαρὴ ὑπόθεση καὶ ἀπαιτεῖ εἰδικές γνώσεις καὶ ἱκανότητες.

*Εἰ γὰρ ἰατρεία ψυχῆς ἐστὶν ἡ ἐπιτίμησις, οὐ παντός ἐστὶν ἐπιτιμᾶν,
ὥς οὐδὲ τὸ ἰατρεύειν.*

Ἄν, δηλαδή, ἡ τιμωρία εἶναι ἰατρειὰ τῆς ψυχῆς, δὲν μπορεῖ ὁ καθένας νὰ ἐπιβάλλει ποινές, ὅπως δὲν μπορεῖ καὶ νὰ κάνει [ὁ καθένας] τὸ γιατρό.

Ἡ ἀγωγή εἶναι ἀτελέσφορη, ἂν ὁ δάσκαλος δὲν διδάσκει πρῶτα μὲ τὸ παράδειγμά του.

*Μείζων αὕτη ἡ διδασκαλία ἢ διὰ τῶν τρόπων,
ἢ διὰ τῆς πολιτείας.*

τονίζει ὁ ἴδιος πατήρ.

Ἐνῶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἀποφαίνεται:

«Μισῶ διδάγμαθ' οἷς ἐνάντιος βίος»

Ἡ εὐθύνη τοῦ δασκάλου εἶναι μεγάλη. Τὸ ἔργο του μοναδικό.

«Τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν φαίνεται μοι, ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον ζῶον καὶ ποικιλώτατον», θὰ πεῖ ὁ ἴδιος ἀλλοῦ.

Περὶ τὸ νὰ παρατηρήσουμε ὅτι μιὰ τέτοια παιδαγωγικὴ στάση δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἂν τῇ διδακτικῇ σχέσῃ δὲν τῇ διακρίνει πρῶτα καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἡ ἀγάπη. Ἡ βασιλίδα τῶν ἀρετῶν εἶναι καὶ κορωνίδα κάθε ἀνθρωποκεντρικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος.

«οὐδέν γάρ οὕτω πρὸς διδασκαλίαν ἐπαγωγόν, ὥς τό φιλεῖν καὶ φιλεῖσθαι», τονίζει ὁ Χρυσόστομος.

Αὐτὸ τὸ φιλεῖν καὶ φιλεῖσθαι, ἡ ἀμφίδρομη αὐτὴ παιδαγωγικὴ ἀγάπη, τὸ θεμέλιο τῆς ἀνθρωπιστικῆς καὶ τῆς σύγχρονης σχεσιοδυναμικῆς παιδαγωγικῆς, αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ πολυτιμότερη παρακαταθήκη των τριῶν μεγάλων πατέρων σὲ μᾶς τοὺς δασκάλους. Γιατί, τελικά:

κι ἂν κατέχουμε ὅλο τὸ φάσμα τῆς ἐπιστήμης μας στὸν τελειότερο βαθμὸ, κι ἂν γνωρίζουμε ὅλες τὶς παιδαγωγικὲς θεωρίες μέχρι τὶς τελευταῖες λεπτομέρειές τους, κι ἂν διαθέτουμε τὰ τελειότερα ὑλικοτεχνικὰ μέσα διδασκαλίας, ἀγάπην δὲ «μὴ ἔχωμεν», «οὐδὲν ἐσμέν», σὲ τίποτε δὲν ὠφελούμαστε καὶ κανέναν δὲν ὠφελοῦμε.

Ἀντίθετα, δάσκαλοι στενεμένοι μέσα σὲ χίλιες δυὸ δυσκολίες, στερημένοι ἀπὸ τὰ πιὸ βασικὰ ἐργαλεῖα καὶ βοηθήματα, ἀναγκασμένοι νὰ δουλεύουν κάτω ἀπὸ τὶς πιὸ ἀντίξοες συνθήκες ἔκαναν καὶ κάνουν θαύματα, γιατί διαθέτουν τὸ ἕν, «οὐ ἔστι χρεία». Τὸ φιλεῖν καὶ φιλεῖσθαι τοῦ Χρυσοστόμου.

Σεβασμιώτατε, ἀγαπητοὶ συνεορταστές,

ἡ κρίση ποὺ ταλανίζει τὸν τόπο μας εἶναι πρωτίστως κρίση ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ. Εἶναι κρίση ἀρχῶν καὶ ἀξιῶν, κρίση ποὺ ἦρθε ὡς ἀποτέλεσμα τῆς περιφρόνησης καὶ τῆς περιθωριοποίησης τῶν τζιβαϊρικῶν καὶ πολυτίμητων ἐκείνων ἀγαθῶν, ποὺ οἱ πατέρες κληροδοτοῦν στὶς ἐπερχόμενες γενιές ὡς πολύτιμη παρακαταθήκη πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς θεμελίωσης τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἄν τὸ ἐκπαιδευτικὸ μας σύστημα, ὡς πρὸς τὴ στοχοθεσία καὶ τὸν προσανατολισμὸ του, μοιάζει μὲ καράβι ἀνερμάτιστο, παραδομένο στὴ θύελλα τῆς παγκόσμιας οἰκονομικῆς καὶ ἠθικοπνευματικῆς σύγχυσης, τότε πράξη σύνεσης καὶ ὅρος ἐπιβίωσης εἶναι νὰ ἀναζητήσουμε ἔρμα καὶ πυξίδα στὴν πνευματικὴ κληρονομιά τοῦ τόπου μας, κορυφαῖο κεφάλαιο τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν.